

15. Запис розмови з Вірою Іванцев-Криховецькою 15.03.2000 р.

16. Запис розмови з Василем Артимом (учнем Д. Іванцева) 30.05.2000 р.

17. Запис розмови з Денисом Іванцевим 11.03.2000 р.

18. Марусик Т. Між вічністю і часом, або як розв'язати проблему квадратури кола / Т. Марусик // Новий час. — 1994. — № 26 (180). — С. 4.

Микола КОЧУБЕЙ,

заслужений художник України

СИМВОЛІЗМ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (У ТВОРАХ ЮХИМА МИХАЙЛІВА)

М. Кочубей. Символізм у контексті українського художнього процесу початку ХХ ст. (у творах Юхима Михайліва).

У статті досліджено культурологічну цінність творчого доробку Ю. Михайліва. Проаналізовані художньо-композиційні особливості символів-образів основних творів митця.

Ключові слова: музика, символізм, композиція, рух, простір, час, ритм.

Н. Кочубей. Символізм в контексте украинского художественного процесса начала ХХ в. (в произведениях Юхима Михайлива).

В статье исследовано культурологическую ценность творческого наследия Ю. Михайлива. Проанализированы художественно-композиционные особенности символов-образов основных произведений художника.

Ключевые слова: музыка, символизм, композиция, движение, пространство, время, ритм.

M. Kochubey. Symbolism in the context of the Ukrainian artistic process at the beginning of the 20th century (in the work by Yuhym Mykhailiv).

The article studies the culturological importance of Yuhym Mykhailiv's heritage. It analyses artistic and composition peculiarities of symbolic images of the artist's basic works.

Keywords: music, symbolism, composition, movement, space, time, rhythm.

Символізм, який сформувався на межі ХІХ–ХХ ст. у загальноєвропейській потужній напрям творчості, завоював багатьох прихильників у мистецтві через дуалізм епохи та світосприйняття в українському і світовому соціумі. Він вносив ліричні ноти та чуттєвість зображувальних засобів, збагачуючи форму і пластику, звільняючись від конкретики реалізму та мрійливості романтичних настроїв. Властива йому багатоаспектність прийомів і засобів, інколи з невиразними алегоріями, проте опозиційного до буденності реалістичного мистецтва.

Графік, живописець, поет, громадський діяч, Юхим Михайлів (1885–1935) уособлював унікальний тип художника-символіста, рівнозначного у всіх своїх мистецьких художніх творах. Він поставив своє мистецтво служінню українському народу і культурі.

Народився Юхим Спиридонович Михайлів 15 (за новим стилем 27) жовтня 1885 р. на Херсонщині, у повітовому містечку Олешки. Саме там, в гирлі Дніпра, колись була Олешківська Січ, і нащадком вільного козацького роду вважав себе Ю. Михайлів. З ранніх років фантазія майбутнього художника збагачувалась близькістю до природи цього степового краю. Прийде час, і враження дитинства знайдуть своє відображення у творах майстра.

Вже на початку своєї діяльності Ю. Михайлів відчув всю глибину взаємозв'язків різних сфер художньої творчості. Його звернення до живопису розширили можливості створення у картинах символів сформованих у свідомості образів. У його ранніх творах помітний вплив майстрів, які так чи інак мали відношення до символізму чи були його предтечами: А. Бьоклін, М. Клінгер, О. Редон, П. Боннар, М. Чурльоніс. Художника приваблює їхнє намагання передавати в реальних предметах нерозкриті таємниці світу, тяжіння до музичності і багатозначності образів. Ю. Михайліва захоплює живопис, який тяжіє до виходу за межі безпосередньо зображуваного.

Формування його як художника розпочалося під час навчання в Строганівському художньо-промисловому училищі. Далі вчився під керівництвом видатних російських імпресіоністів В. Серова та С. Коровіна у Московському училищі живопису, скульптури та архітектури.

За картину «До богині Лади» по закінченні училища він отримав звання класного художника першого ступеня. В ній вже відчувається вплив на митця могутнього духовного руху, котрий вмів у собі поезію і прозу О. Блока, А. Белого, К. Бальмонта, музику М. Скрябіна, живопис М. Реріха, В. Борисова-Мусатова, М. Чурльоніса. Складний період початку ХХ ст., час різкого загострення соціальної та ідейної боротьби, викликав до життя й мистецтво Ю. Михайліва.

Він належить до тієї плеяди талановитих українських митців, з якою цілком справедливо пов'язують стрімкий злет українського мистецтва у 20–30-х рр. ХХ ст. Він належав до того покоління людей, які перенесли лихоліття війни, досить рано пізнали життя і його справжні цінності, котрі увійшли в мистецтво з визначеним світосприйняттям і активною творчою позицією.

То були часи формування української національної свідомості, що не могло не позначитися на його захопленнях і настроях. Художник прагнув висловити тривогу і внутрішню напругу своєї епохи, адже дух революції та воєн, трагедій та зламів уже повів у повітрі: Мабуть, цей дух втілюється художником у його картинах мовою метафор, символів, алегорій руйнівних сил, що затаїлись у природі і суспільстві, самому естві людини. Він писав кольором своїх поетичні сонати, його пейзажі наповненні музикою, яку потрібно слухати лише почуттями.

Композиції художника проникнуті глибинними роздумами про людину, її земні дороги життя, про безмежність Всесвіту, красу землі, єднання людини і природи, сповнені символики, метафоричних образів, близьких до пісенного фольклору. Художник звертається до героїчного епосу українських народних дум, увесь свій багатогранний талант віддає подальшому розвитку української образотворчої культури.

Він був суто національним художником, свою творчість пов'язував з першоосновами рідної культури. Яскраво втіливши дух свого народу, творчо використовуючи тільки йому притаманну мову образів і символів, художник залишив нам цікаві самобутні твори, збагативши розвиток українського і світового мистецтва.

У творах Ю. Михайліва вражають простота і лаконізм. І то в усьому — колориті, композиції, лініях, техніці виконання. Але передусім вабить їхня музичність, тонкий ліризм. Художник створює свій світ, використовуючи як традиційні, так і нові філософські поняття та символи. Його картини сповнені тривожних передчуттів, попереджень, пересторог, пов'язаних з тогочасним життям, з духовною пам'яттю народу, з морально-етичними проблемами буття. Ю. Михайлів прагне у своїй творчості до всього прекрасного, піднесеного, вільного. Твори його сповнені великою любов'ю до України, світлим смутком і надією.

Художник створює власний світ за законами гармонії, дослухаючись до «музики сфер», знаходить у ній виняткове багатство інтонаційних відтінків, впевнено і майстерно відтворюючи їх у техніках пастелі та акварелі.

Світ образів Ю. Михайліва звучить то могутньо і виразно, то ніжно і замріяно. Цей світ, пройнятий трепетною синівською любов'ю до рідної землі, починається для митця з батьківської хати. Серед тем, які хвилювали митця, можна назвати тему плинності часу в світі природи, пам'яті, що складає духовну силу народу. Найголовніша тема творчості висвітлена художником у картинах, де Україна, її історія, народ, його герої, минуле й суще переплітаються між собою. Образи картин Ю. Михайліва мерехтять всіма барвами веселки. У них стиха звучать дивні і незрозумілі фарби-звуки, що приваблюють, зачаровують, кличуть у далекі світи звуків та барв, сповнюють глядача любов'ю і радістю, світлим смутком і надією.

Ю. Михайлів творив під безпосереднім впливом М. Чурльоніса і завдяки своєму патріотизму,

Ю. Михайлів. Зруйнований спокій.
Полотно, олія. 1916

любові до рідної України. Захоплення поетичною фантазією, символікою, прагнення до народних фольклорних джерел, пряме привнесення музичності в живописну структуру — все знайшло відображення у мистецтві майстра. Вже у ранніх роботах його простежується бажання втілити у творі не лише те, що він відчував, і не тільки те, що переживав, а й те, про що він думав. По-своєму побачив і відобразив митець символи України у своїх картинах. Асоціативна мова їх залишає глядачеві широкий простір для суто особистого, суб'єктивного сприйняття, викликає найрізноманітніші роздуми, зіставлення та відчуття.

Як влучно зазначив Ю. Михайлів, «наша картина повинна бути написана нашою кров'ю, нашим мозком, нашими нервами, тоді вона буде зрозуміла нам усім й дорогою для всіх» [1].

Тематикою його символічних картин, натхнених українським легендарним минулим, є історія і його час, позначений національним ренесансом. Найвизначнішими серед музичних робіт цієї теми є триптих 1916 р. «Соната України», що складається з картин «Старий цвинтар» (адажіо), «Зруйнований спокій» (алегро) та «Блукаючий дух» (скерцо), створених у техніці пастелі. Про те, що Україна, її природа — невичерпне джерело натхнення для Ю. Михайліва свідчать слова художника: «Треба знати Україну, її небо, повітря, травичку. Ви думаєте, що кожний це знає? Хіба мало таких людей на світі, що проходять мимо квіток, не зупиняються, щоб поглянути на чудовий захід сонця, на простір краєвиду?! Художники, поети і письменники на те й потрібні світу — людям, щоб серед їхнього галасу і турбот, котрі не дають їм глянути на красу, якої так шукають і не знаходять, сказати: «Стійте й схаменіться! Ось краса, яку ви хочете бачити» [2].

Триптих «Соната України» — це чи не найвизначніший твір Ю. Михайліва. Вже сама назва містить чинник музичної дії. Червоною ниткою через ці три картини проходить ідея Козацького Гетьмана, який встає з могили минулого для засудження сьогодення. Митець передає тремтіння шовкових росяних трав, вагу врослих у землю козацьких могильних хрестів. Розкута, емоційна, насичена у кольорі картина світу несе у собі широкий діапазон символів, рис, образів національної культури. Дійство проходить на тлі нічного неба: у першій частині на ньому пливе молодий місяць, у другій тремтить сузір'я Великого Веза, зависла глибочінь ночі з сяючою зіркою, світло від якої переплітається з вібруючими химерними стежками, що ними пройшов Дух. Усе це середовище дихає вічністю. Художник створює свою космогонію, в якій звучать хорали царства живих і мертвих, початку і кінця, що дає відчуття єдності Космосу та людського Буття.

Ще гостріша за драматизмом картина «Загублена слава» («Булава»). Коли дивився на цей твір, пригадуються пророчі слова Т. Г. Шевченка: «Оживуть гетьмани в золотім жупані..., а в степах України — о Боже мій милий! — блисне булава».

Композиційним і змістовим центром картини стало зображення гетьманської булави, на якій сяє коштовне каміння. Булава сприймається символом влади й міцності, але вона лежить забута в траві на схилі козацької могили в українському степу. Трагічний пафос, сумна поезія твору створюють епічну картину світу, немов побаченого художником на відстані століть. У картині видно протиставлення мальовничої квітучої природи і загубленого припорошеного символу минувшини, розквіт і занепад, який трактується як безперервність. Відчувається минуле не те, що вже пішло від нас, а як таке, що існує сьогодні. Композиційна спрощеність картини тільки гранично загострює сприйняття задуму. Тематично перегукується з «Булавою» картина «Золоті ворота». Сюжет, пластичні характеристики твору немов би символізують Україну, її історію, дух народу, які знаходяться на дні політичного занепаду, у добу великої руїни своїх мрій і своєї величі.

Просторове середовище картини вирішене досить умовно. Воно має послідовний перспективний розвиток у глибину, тому що є безпосередній зв'язок предметів один з одним. На передньому плані лежить загублена булава, яка немов убирає в себе і тишу краєвиду, і сумну тремтливості квітів. Від центрального образу зруйнованого храму погляд переходить до зображення на третьому плані, біля лінії обр'ю. Внаслідок цього тло сприймається не як конкретний пейзаж, а як символ широкого світу, образ України. Зустрічається минуле із його спрямованістю до кращого, справедливого світу, і майбутнє, з якого разом з нами дивиться на цей образ художник [3].

Один із шедеврів Ю. Михайліва — «Чайка». Композиція має особливу виразність, надає образіві драматизму і смислової багатозначності.

«Чайка» — це символ волі, незалежності України. Майстерно урізноманітнюючи техніку

пастелі, поєднуючи загальні широкі експресивні плани з детальною проробкою основних акцентів, митець передає відчуття прозорості осяяної сонцем річки, безмежності простору, в якому особливо чітко виступає силует чайки в леті. Вона неподільно панує в просторі композиції, стає її фізичним і змістовим центром. Хмари над річкою зображені у формі вершників як орди завойовників, що в усі часи знущалися над Україною.

У символічній концепції чайка символізує Україну, так само як і річка — це шлях історії, всесвітній символ часу. За визначенням самого художника, «Чайка — Україна лине у часі». Впевненість конкретного, об'єданого з безмежною метафоричністю давала можливість Ю. Михайліву передавати в своїх

творах живе відчуття рідної української природи. Саме ця особливість і дає підстави стверджувати, що мистецтво майстра є глибоко національним.

Художник йшов до осягнення світу шляхом чуттєво-емоційного сприйняття і логічних висновків. Він бачив світ у романтичній боротьбі за все прекрасне, піднесене, вільне. Картина «Кам'яні баби» наче озвучена задумливою піснею про минуле. Згадаймо про козацький звичай позначати межі своїх земельних володінь саме цими кам'яними постатями. Художник пропонує вслухатися в музику гармонії кольорів і ліній. Вони несуть у собі значну духовну та художню енергію. Картини митця орієнтовані на спокійне споглядання, на поступове відкриття глядачеві фантазмагоричності світу, в якому звучить музика Космосу. Символічна узагальненість поєднується з психологічною заглибленістю.

Справді, космічне відчуття життя, світу в творах «Музика водоспадів» (1916), «Музика зір» (1919). — одна з визначних рис мистецтва Ю. Михайліва. Ця якість диктує художникові необхідність трансформувати різні спостереження, комбінувати різноманітні враження, створювати незвичні композиційні побудови. Майстер писав про одну зі своїх робіт: «Я виконав синтетичну річ, «Музику зір», пастеллю, збудовану на принципах музики, до речі, улюблену річ Нарбута» [4].

Мелодія, перевтілена в мові живописно-графічних ритмів — один із найважливіших виражальних засобів Ю. Михайліва. Уміння ритмічно організувати живописну поверхню, образно втілити задум забезпечують його творам велику силу впливу. Музика живопису Ю. Михайліва, його душевний і духовний склад об'єдані в художньо-пластичні вираження його малярського таланту. Звідси — особливе звучання «блакитного кольору України», «осонцена блакить». Блакитний колір для митця — це символ піднесення і розквіту Духу, пронизана Сонцем синь небесна — безмежний космос для творчого горіння.

Пензлю Ю. Михайліва підвладні лірична тиша, найвища напруга почуттів, спалах емоцій, дух предметів, вічний антагонізм добра і зла, життя і смерті. Він — носій прекрасних художніх традицій, і на сьогодні залишається для нас зіркою на життєвому шляху.

Охопити творчість художника стислою характеристикою досить важко, надто багатий і розмаїтий його доробок. Цілісно і вражаюче сприймається зроблене ним. Воно вимальовується кількома паралельними напрямками, що так чи інакше пов'язані й міцно переплетені. Простежуючи протягом всієї історії шлях і долю свого народу, художник відчув його сутність, його важку і водночас славу долю. Саме вона, доля України, доля рідної землі стала творчим кредом Ю. Михайліва.

Художник думав про майбутнє, до нас звернені його слова: «Так от, коханий друже, я в ім'я нашої матері України беру на себе важку місію надати нашому мистецтву національне обличчя, поставити його на певний шлях до загальнолюдського ідеалу».

Ю. Михайлів. Чайка.
Полотно, олія. 1923

Хоч творчість Ю. Михайліва нині недостатньо відома та світ його образів лине до глядача могутніми імпульсами, створює могутні хорали і ліричні сонати.

Ю. Михайлів щедро, з глибокою відповідальністю художника-громадянина віддав свій талант улюбленій справі, людям. Він відійшов у засвіті на заслання, у м. Котласі Архангельської області 15 липня 1935 року: проти тиранії боротися йому сил забракло. Його яскравий, стрімкий, наче падіння зірки, творчий шлях залишив слід у мистецтві. Поетичність і «дивна» відвертість його творів і нині викликають відгук у серцях.

Багатогранність особистості мала вияв також у науковій діяльності. Зокрема, ним було підготовлено студії «Гончарна кераміка на Україні», «Ткачування на Україні». Його перу належать спомини про Г. Нарбута і монографії про О. Мурашка, М. Жука та Л. Позена [5].

Чарівність картин Ю. Михайліва не послабла й сьогодні. Вони пробуджують фантазію, допитливу думку, змушують збагачуватися бажанням до пізнання таїн світобудови. Чи не це, врешті-решт, одне з головних завдань справжнього мистецтва.

Замість епілогу: «Мою палітру опоїв блакитний колір України, що від Дніпрових берегів до рук шовкових — плине, плине...» (Ю. Михайлів).

1. Цит. за: Рубан В. «Мою палітру опоїв блакитний колір України...» // Юхим Михайлів: Матеріали міжнародної конференції. — К.: Абрис, 1997. — С. 25.

2. Див.: Відділ рукописних фондів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. — Ф. 46.787. — Лист від 17 жовтня 1915 р.

3. Кочубей М. Символи-образи України в творчості художника Юхима Михайліва // Богдан Хмельницький як історична постать і літературний персонаж: Матеріали міжвуз. наук. конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Б. Хмельницького. — К.: Живиця, 1995. — С. 52.

4. Див.: Світлицький В. Юхим Михайлів // Юхим Михайлів. Життя і творчість. 1885–1935 / Ред. Ю. Чапленко. — Нью-Йорк; Лондон; Париж; Торонто. — С. 56.

5. Юхим Михайлів. 1885–1935: Каталог виставки з нагоди відкриття Будинку УВАН у США 28 січня 1962 р. Повний список творів. — Нью-Йорк, 1962. — С. 4.

Юрій ІВАНЧЕНКО,
начальник організаційно-методичного
відділу НАМ України,
мистецтвознавець

ГРАФІКА КИЄВА XVII–XVIII ст.

Ю. Іванченко. Графіка Києва XVII–XVIII ст.

У статті аналізується важливий період в історії українського мистецтва, коли Київ завдяки художникам-графікам став потужним європейським культурним центром.

Ключові слова: графіка, бароко, дереворит, офорт, митрополит, графіка Києва, композиція.

Ю. Іванченко. Графіка Києва XVII–XVIII вв.

В статтю аналізується важливий період в історії українського мистецтва, коли Київ завдяки художникам-графікам став потужним європейським культурним центром.

Ключевые слова: графика, барокко, гравюра по дереву, офорт, митрополит, графика Киева, композиция.

Yu. Ivanchenko. Kyiv graphic arts of the 17–18th centuries.

In the article the important period in the history of Ukraine is analyzed, when Kyiv became the great European cultural center thanks to graphic artists.

Keywords: graphic arts, Baroque, wood engraving, etching, metropolitan, graphic arts of Kyiv, composition.

У XVI — на початку XVII ст. із запровадженням в Україні друкарства рукописну книгу починає витісняти друкована. Замість мініатюри прийшли різні види гравюри як відбитки